

ԱՌԱՎ.

ԳՈՅԼ ԵՒ ԳՈՌՆ.

Իրաւունքը որոնքն է. —

Ուժովն ո՞վ է՝ անորն է.

Կուգէս օրինակ,

Կարդա գայս առակ :

Ականակիտ առուակի մը բով կեցեր

Գառնուկը ջուր կըխըմէր.

Վըրայ հասաւ անդիէն գայլ մը սաստիկ անօրի,

Արիւն կուգէր խըմելու, միւ կըփնտռէր որ ճըրքի.

Դուն ո՞վ ես որ իմ խըմելու ջուրըս եկեր պըղտորես,

Կանգնէ՛ց գազանն անօրէն.

Հիմա պատիժը կըգըտնաւ, աներես : —

Մի բարկանար վըրաս տեր իմ, պատասխանէ՛ց գառն

Նայէ կաղաչեմ [իբէն.

Ես սրբափ վար եմ

Քու կեցած տեղէդ

Ու խըմած ջըրէդ.

[գայ : —

Ի՞նչպէս կրնամ պղտորել այն ջուրն որ քեզմէ ինն կու-
Կըպըղտորես ըսի քեզի, իմ խօսքիս մէջ սուտ չըկայ.

Հապա հերուն որ քըֆրէցիր ինծի... —

Հերու ես աշխարհը ալ եկած չեի.

Ես գեռ կար կուտեմ, կըսըխալիս տեր : —

Թէ որ դու չեիր, ուրեմն եղբայրդ էր : —

Եղբայր ալ չունիմ : — Շնտ էրկընցուցիր.

Ես սուտ չեմ խօսիր, աս աղէկ գիտցիր.

Ըսել է քե ազգական էր նա քեզի.

Միքէ չիյտեմ ինչ քէն ունիր դուք ինծի,

Ամենքնիդ ալ, հօտ ես հովիւ ես շըներ.

Ալ ճար չըկայ չեմ կերեր :

Աս ըսաւ ու վըրան ցատրէց,

Խեղճ գառնուկը սլատուէց լափէց.

Կըսեն քէ միտքն ալ դըրաւ.

Թէ շատ արդար բան ըրաւ :

ԼԱՅՈՆԹԷՆ :

ՎԱՂԱՄԵՌԻԿ ՄԱՀ ՈՒՍՈՒՄԵԱԶԱՐԻ ՊԱՅ ԱԶԱՏԻՆ
ՅԱԿՈԲՈՅ ՉԱՄԶԵԱՆ.

Անցած 1855 տարին շատերուն համար այն ա-
ղետարեր եւ ցաւալի տարիներէն մէկն եղաւ, որ
շրջանին լմնցընելով՝ իրենց ետեւէն տխուր եւ
դառն յիշատակ մը կը ձգեն մարդկանց սիրտը :
Հիւանդութիւնք, ձախող արկածք, շփոթութիւնք
եւ ազգի ազգի բշտառութիւնք անպակաս եղան
անցեալ տարւոյն մէջ. քանի մարդիկ լսելով այն
յետին ժամուն տխրագին գանգիւնը որ կիմացընէ
քէ տարի մը կը լըմնայ եւ ուրիշ մը սկսի — սրա-
ցած անցած օրերը յիշեցին եւ գոչեցին հառաջանօք
« Սնոտի աշխարհ » ... Քանի սրտերու մէջ այն-
պիսի վներ բացաւ այն տարին որ, ո՞վ գիտէ, պիտի
լեցուին արդեօք երբեք...

Այն բազմափորձ գերդաստաններէն մէկն ալ
եղաւ Չամչեան ազնուազարմ ընտանիքը. վերջի
երկու տարուանս մէջ այս բարեպաշտ տունը քան
զամեն ժամանակ աւելի ցաւոց եւ արտասուաց
օրեր տնտաւ, ու խիստ շատ մարդկանց աչքէն ար-
տասուք բխեցուց :

Քրիստոնեայ մը երէ աստուածային նախա-
խնամութեան ամենասուրբ կամքը աչքին առջեւէն
մէկ վայրկեան մը հեռացընէ, ապշեալ կըզարմա-
նայ քէ ինչպէս այս բարեպաշտ տունը, զոր ա-
ռաքինութիւնը իրեն տաճար ընտրած է, որ միշտ
արդարութեան ճամբան փնտռեր է, եւ ամեն տե-
սակ լաւութեանց եւ բարեգործութեանց նախան-
ձայնոյդ եղեր է, այսպէս եւ այսքան ստեպ ստեպ

աշխարհիս մեծամեծ բշտառութեանցը զոն կըլ-
լայ

Մինչդեռ Չամչեան Բարեյիշատակ Մարիամ
տիկնոջ տարածամ մահը դեռ ամենուն աչքին
առջեւն էր, տարին չլըմնցած՝ իրենց երկու սիրե-
լի անձանց յուղարկաւորութեանը գտնուեցան ...
Նոյն տարուան դեկտեմբերի 5-ին ազնուաբարոյ
Մատրէոս Աղան վախճանեցաւ, քսան օր ետքն ալ
իրենց եւ ամենուն սիրելի Յակոբ Աղան յուղար-
կուեցաւ յախտնական հայրենիքը :

Ահ, ոչքէ քեզ կրսպասէին այն վշտանար ընտա-
նիքը, ո՞վ մահ, ալլ այն մխիթարիչ հրեշտակին
կատարեալ առողջութեանը որ միայն կրնար ի-
րենց վիրացը սպեղանի պատրաստել եւ իրենց
կենաց դառնութեամբ լի բաժակը ի քաղցրու-
թիւն դարձընել...

Բարեյիշատակ Յակոբ Աղան ծնած էր ի Կոս-
տանդնուպօլիս 1852-ին Դեկտեմբերի առաջին
օրը, եղբարցն ու քոյրերուն մէջ անդրանիկ
զաւակ : Բարեպաշտ Հայրը ու առաքինազարդ
Մայրը, երկուքն ալ իրենց որդւոցը բարեկիրք եւ
բանիրուն դաստիարակութեանը մեծ փոյր ունե-
նալով՝ խոնական վարժապետ մը առին տներնին,
որոյ խնամօքն ու իր բնական ազնիւ բարոյիւք եւ
սակաւագիւտ ընդունակութեամբ քիչ ատենի մէջ
Յակոբ պատանին շատ առաջ գնաց : Այն յառաջա-
ղիմութիւնը քերէ ճաշակ մըն էր բազմաթիւ պը-
սակացն որ օր մը իւր գլուխը պիտի զարդարէին
աշխարհիս առաջին մայրաքաղաքին մէջ, ի Փա-

րիզ: Դեռահաս կենացս մէջ չունեցայ ամենեւին — եւ քերեւս երբեք պիտի չունենամ — այնպիսի երջանիկ եւ չքնաղ օրեր որ իրեն եւ միւս եղբարցը եւ քոյրերուն ընկերութեամբը անցուցի, այն հասակին մէջ՝ յորումայս կենաց պարտիզին վարդերը միայն կը տեսնենք: Երանի անոնց որ իրենց տղայ հասակին մտերիմ ընկերակից մը կը գտնեն. եւ հազար անգամ աւելի երանի անոնց որ զինքը մինչեւ վերջի շունչերնին իրենց քովը կուենան:

Յակոբ պատանին բարեսրտութեան օրինակ էր, ամենուն մտերմութիւնը մէկ տեսութեամբ վատարկող. որով եւ զիս մինչեւ մահը իր քաղցր բարեկամութենէն չբակեց. եղբօր պէս կը սիրէր զիս, կը հոգար ու կը խրատէր:

Փարիզու մէջ բացուած Մուրատեան ազգային վարժարանը առաջին անգամ գնացող աշակերտաց մէկն եղաւ 1846ին. հոն առաջ այլոց՝ եւ յետոյ հինգ տարի Հ. Գարրիէ Սյվագովսքի վարդապետին ձեռքին տակ կենալով՝ ամէն ուսմանց եւ գիտութեանց մէջ, եւ մանաւանդ մատենագրական հրմտութեան մէջ յառաջադէմ գտնուեցաւ: Բայց Փարիզու վարժարանը հասաւ ջնասաւ, դժբաղդութեան քուրային մէջ փորձուեցաւ ազնիւ պատանւոյն հեզահամբոյր բարեպաշտութիւնը. վասն զի ձախորդ դիպուածով մը մէկ աչքին գուրկ մնաց. եւ թեպէտ յետագայ յառաջադիմութեանցը ամենեւին արգելք չեղաւ այն փորձանքը, սակայն բոլոր կենեացը վրայ կարծես թէ անոյշ տըխրութիւն մը ձգեց. անոյշ տըխրութիւն կըսեմ, վասն զի իր հրեշտակային կերպարանացը վրայ դառնութիւն լսածդ տեսնուած բան չէր, եւ բազմարդիւն վերատեսուչներն ալ կը վկայեն որ անոր աստուածային նախախնամութեան սիրով հպատակիլը այն փորձանքին ատեն սքանչելի օրինակ մըն էր մեծի եւ փոքու: Հայերէն լեզուին հմտութիւնը իւր ջանիցը առաջին նպատակն եղաւ՝ իբրեւ մայրական եւ ազգային լեզու, եւ աշխատեցաւ որ միւս լեզուներէն ալ աւելի զայն կատարելագործէ: Իւր դեռակիրք հայկարանութեանն ու փափուկ իմաստիցը փոքրիկ ճաշակ մը ըլլայ այն քանի մը տողը զոր իբրեւ երախտագիտութեանը նշանակ շարադրած էր հայրենիք դարձած օրերը մեծապատիւ անձի մը անուան տօնին.

« ԶԱստուածորդւով շուրջ պար առեալ մանկըտին,
Հագագասիխո. երգէր ըգփառքս նորին.
Զայն ցնծութեան անեղանիւրաշ բարբառն այն,
Երախտապարտ սրտից դրդումն էր միայն.

Ահա եւ ես անխօս մանկանցն հանգունակ,
Թորովեով առ քեզ տողեմ զայս նուագ:
Ապիկարիս չէր անկ լինէլ երգաբան.
Ժըպիրն մեռնարկ, բերեւս ի գուր է իմ ջան.
Այլ շնորհամիք երախտիք Զեր անմոռաց
Իմում սըրտիս զայս երկեակ տողս թելադրեաց:

Երկարեցէ Տէր ըզբոյին թել կենաց
Առ ի փափումն ազգիս որդւոց՝ աղքատաց,
Եւ որպէս զՀարսըն իւր պատուէ յայսմ առար
Անուանակցիդ տացէ բարեաց ըզտրիտուր:

Իսկ դու Տիկին, իսկ դու ներող բերութեան
Ընկալ ըզբանքս իբր յիշատակ սանուն քոյ.
Զիք հայկաբան ոճ, չիք իմաստ պինդարեան,
Այլ մի միայն սրտաբուդիս ձօնը եմ սիրոյ: »

Իւր եւ իմ արգոյ վարժապետացս սովորական մէկ խօսքը դարձած էր մինչեւ վերջը թէ Զամբեան Յակոբին պէս մէկ աշակերտ մը չենք ունեցած մինչեւ հիմա որ վրան ամենեւին մէկ օր մը մէկ գանգատ մը լսած չըլլանք՝ ոչ վարժապետներէն եւ ոչ ընկերներէն. ուստի եւ ամենքն ալ զինքը կը սիրէին:

Դարձաւ ի հայրենիս 1851ին վերջերը, ուր ցաւալի գոյժ մը իրեն կըսպասէր: Անձկակարօտ հայրը եւ նազելի քոյրը վախճանած էին. փրնտեց զանոնք ու չգտաւ, բայց անտրտունջ հրեազանդութեամբ կամացն Աստուծոյ լուռ կեցաւ. ծածկեց իւր արտասուքը եւ մխիթարեց վշտանար մայրն ու նազելի քոյրերն իր առաքինազարդ վարքովը, ուսումնասէր զարգացմամբը, եւ բուռն ու գովելի ազգասիրութեամբը զոր մինչեւ վերջին հիւանդութեանը տխրալի օրերն ալ վառ պահեց, շատ առիթներու մէջ ցուցուց զայն, շատ անգամ ալ պիտի ցուցնէր՝ եթէ անողորմ մահը իւր կրտսրի՛ճ հասակին խնայէր:

Հնգամեայ նժդեհութենէն ետքը իւր մօրը զըրկաց մէջ կը գտնէր այն մխիթարութիւնը որուն աւելի ալ կարօտ էր՝ քրոջն ու հօրը մահուանը վրայ. բայց դժբաղդ Յակոբը այն դոյզն երջանկութիւնն ալ չկրցաւ վայելել: Յափշտակուեցաւ գրկէն իւր մայրը, բողբոլ ի սուգ անմխիթար զինքը եւ բոլոր ընտանիքը: Այն աղետալի կորուստը ամբողջ տարի մը չարջարեց Յակոբին փափուկ սիրտը, մինչեւ որ ինքն ալ կանչուեցաւ յախտենական բերկրանաց ակումբը, ուր գտաւ իւր բոլոր կորսընցուցածները:

Մօրը մահուրէնէն առաջ շահաւետ գործքի մը մտած էր Յակոբիկը. անգղիարէնը լաւ գիտնալով՝ Անգղիացիի մը քով էր եւ շատ յաջողութեամբ առաջ կերբար: Բայց մօրը մահուրէնէն ետեւ եր-

կու երեք անգամ հիւանդացաւ, ու վրան սկսաւ տկարութիւն մը տիրել որ ետքը ետքը իւր կենաց փափկասուն ծաղիկը կրծելով՝ զինքը գերեզման տարաւ: Անցեալ սեպտեմբեր ամսոյն մէջ վերջին անգամ ալ հիւանդացաւ, եւ ժանտ հագ մը սկսաւ զինքը ջարջարել:

Տխրագգեաց ընտանիքը ամեն հնարք կը բանեցրէին առողջութեանը հաստատուելուն համար, ճար ջնդաւ: Աշնան վերջին օրերուն հետ ինքն ալ մնաս բարով պիտի ըսէր իւր ծաղկահասակ կենացը եւ աշխարհիս ամեն վայելից: Բայց այն յուսահատ վիճակին մէջ ալ չկորսընցուց իւր սովորական համբերութիւնը. եւ երէ երբեք երբեք գանգատի խօսքեր ելլէին բերեն, մէյմէկ կսկիծ էին, եւ ոչ երբեք տրտունջ ընդդէմաստուածային նախախնամութեան, որուն մինչեւ վերջը հնազանդ եղաւ ամեն կողմանէ: Շատ անգամ կերքայի զինքը տեսնելու եւ ժամերով կը խօսակցէի հետը, կը ջանայի զինքը մխիբարել, եւ ցաւերը քնացընելու այլ եւ այլ հնարքներ կը փնտռէի. տխուր կերպով մը կընայէր ինծի ու կըսէր. « Բաւական աղէկ եմ, միայն թէ այս հագին զիս չձգելը զարմանք է: » Անտրե Ծենիէ անունով հանճարեղ բանաստեղծին գրուածքներուն միշտ այն կտորը կը կարդար որ այն խեղճ երիտասարդը իւր մահուան ժամանակը շարադրած էր: Երբոր ես ջանայի մոռցընել տալ այն կտորը, « Զե կըսէր, դուն չես գիտեր ինչ գեղեցկութիւն կայ անոր մէջ: » Քանի մը օր ետքը դարձեալ Պեշիկբաշեան Պ. Մկրտչին հետ իրեն տեսութեան գնացեր էինք. այլ եւ այլ գրուցատրութենէ ետքը « Խնդրեմ, Մկրտիչ Աղա, ըսաւ, (Լուրջիւն) Ազնուին խեղճ մահուանը վրայ շինած երգը երգէ քիչ մը: » Թերեւս կանցներ մտքէն թէ իւր մահուրէն ետքն ալ նոյն քերթողը իր շիրմին վրան ալ պիտի հնչեցընէ: Բաղձագին քնարը:

Վերջապէս Ֆակոր Աղան օրէ օր աւելի տկարացաւ, եւ բժիշկները վճռեցին թէ քսան օրուան միայն կեանք ունի: Այն ով պատմէ իւր ընտանեացը անհնարին սուգը. ով պատմէ իւր եղբարցը եւ քուրերուն բափած արցունքները.....

Անկէ ետքը երկու ամիս ալ պիտի մնայ եղեր քովերնին, եւ այն երկու ամիսը ընդ մէջ յուսոյ

եւ երկիւղի անցուցինք: Եւ այս' նոր բժշկի մը խրատաւիչ խօսքերէն, եւ երկիւղ' հիւանդին զգալի կերպով մը վրայ չդնէին:

Քրիստոսի սուրբ ծննդեան ճրագալուցին իրիկունը վրան աշայտութիւն մը եկաւ, բայց շատ ջտեւեց. իսկ երկրորդ օրը երբոր հարցուցի թէ ինչպէս է, աղէկ է ըսին, սակայն նոյն իրիկունը իրեն համար վերջինն է եղեր: Մտքէս անգամ չէր անցներ որ յաջորդ առաւօտը մտերիմ բարեկամիս համար նոյն հարցմունքն որ ընէի, մեռնալ պիտի ըսէին ինծի. ապա թէ ոչ՝ քովը կերքայի կը նստէի որ վերջի շունչը աւանդելու ատեն գէր մէկ ակնարկութիւնը տեսնելով՝ մէկ մնաս բարովը լսելով մխիբարուէի.....

Իսկ ինքը որ բոլոր իւր կենացը մէջ աստուածասէր, աղօթասէր, երկիւղած ու բարեպաշտ էր, մահուան ատենն ալ բոլոր քրիստոնէական պարտքերը կատարեց. վերջին քոշակը առնելէն ետքը արտասուալից ընտանեացը առջեւ — որ մահուան անկողնոյն չորս կողմը կեցած էին — աւանդեց երջանիկ հոգին, եւ նախանձելի կերպով մը կնքեց իւր քսանութիւնը տարեկան կենաց ընթացքը, բողոքով ի սուգ անմխիբար իւր համօրէն գերդաստանը, բարեկամները եւ ծանօթները: Ընտանիքը իրեն վրայ սիրելի եւ պիտանի անձ մը կորսընցուցին, եղբայրները եւ քոյրերը հզօր պաշտպան մը, եւ մեր ազգը պատուական ազգասէր մը: Իսկ ես որ ինծի մտերիմ եղբայր եւ խոհական խըրատիչ եւ գանձանգին բարեկամութեան ճանչցիր էի զինքը, այսուհետեւ իր անմեղ հոգին բարեխօս բռնելով, ու անարատ վարուցը հետեւելով միայն պիտի մխիբարուէիմ, եւ ազնիւ գերդաստանին մխիբարութիւնները այն աստուածային անքրննելի նախախնամութենէն պիտի մաղթեմ որ հայրաբար գմեղ կը խրատէ բշտառ եւ անցաւոր աշխարհիս մէջ, եւ միանգամայն մեր ցաւագնեալ սրտից վերքերուն սպեղանիները կը պատրաստէ նաեւ աստէն, մինչդեռ համբերողաց անբառամ պսակները գանձեալ կը պահէ յերկինս:

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ: